

ԱՍՏՈՒԱԹԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԹԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

216. ՓԱՍՏԳ ՍՈՒՐԲԵՐՈՒ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆ-
ՔԻՆ. Ընդհանուր սովորոյթ է մարդկութեան
որ զանոնք որ իրեն երախտաւորներ կը ճանչ-
նայ, կամ իրենց գործերովը զարմանալի,
կամ կեանքովը օրինակելի, անոնցմէ իրեն
համար պաշտամունքի, պատուոյ և յարգանքի
առարկայ եղողներ կ'ընտրէ իր սրտի բեր-
մանց համաձայն, առանց խտրութիւն զնելու
ողջ կամ մեռած եղողներուն: Կը մեծարէ իշ-
խանները և պետերը, գրողները, բարերար-
ները և որեւէ հոգևոր թէ մարմնաւոր ձիրքե-
րով փայլածները: Կը մեծարէ օգնականները
և աջակիցները, իշխանաց և մեծամեծաց ըս-
պասաւորներն ու պաշտօնեաները, նշանաւոր
անձնաւորութեանց մեծաւորները կամ ժա-
ռանգները, բարիքներու և քաջերու, բարե-
գործներու և քաջագործներու յիշատակները:

Երբ մարդկային ամէն ընկերութեանց մէջ
այսպէս է իրականութիւնը այդ մասին, մի-
թէ բանաւոր չէ՞ որ Եկեղեցին ևս այդպէս
վարուի իր ըմբռնումին և սկզբանց համեմատ
բարի և բարեգործ ճանչցուածներուն վերա-
բերմամբ: Զգուշանալի է անշուշտ որ սուր-
բերուն ընծայուած պաշտօնը չչփոթուի աստ-
ուածայինին հետ, որ քաջագունները դիւ-
ցազաններուն հետ չխառնուին, և դիւցա-
զունները աստուածներ չհամարուին: Այս
զեղծումէն շատ հեռու է հիմնական սկզբուն-
քը քրիստոնէութեան, որմէ աւելի ամուր կը-
րօնական դրութիւն մը չկայ արդարեւ պահ-
պանելու համար Աստուծոյ ստորոգիւթները:
Ուստի և իրաւամբ կ'ըսէր Լայպտից, Բողո-
քական իմաստասէրը. «Հարկ է գիտնալ թէ
սրբոց կամ նշխարներուն պաշտօնը այնքան
ատեն կրնայ մնալ, որքան ատեն Աստուծոյ
կը վերաբերի ան, վասնզի չի կրնար ըլլալ և
ոչ մէկ կրօնական գործ որ ի վերջոյ չվերած-
ուի կամ չյանդի մի և ամենակալ Աստուծոյ: Ըստի
և երբ սուրբերը կը պատուուին, այն-

պէս հարկ է իմանալ զայն ինչպէս Ս. Գիրքը
կ'ըսէ. «Ինձ յոյժ մեծարոյ եղեն բարեկամք
քո, Աստուած» (Սաղմ. ԺԼԸ 17). կամ՝ «Օրհ-
նեցէք տէրուս ևս որ սրբութեան նորա»
(Սաղմ. ԺՄ 1): Ստոյգ է թէ Եկեղեցւոյ երկ-
րորդ դարուն կը կատարուէին արդէն մար-
տիրոսաց վկայութեան յիշատակի օրերը, և
անոնց շիրիմներուն վրայ սուրբ համախմբու-
թիւններ հաստատուած էին:

217. ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՑ ՊԱՇՏՅՈՒՆ
ԴԵՄ. Մեզի անծանօթ չէ աստուածային չը-
րամանը թէ ընդհանուր Աստուծոյ քումէ
երկիցես և զնա միայն պաշտեսցես» (Բ Օրին.
Զ 13), զոր Քրիստոս ալ կը կրկնէր փոքո-
ղին դէմ, թէ «Գրեալ է, Տեսուն Աստուծոյ
քում երկիր պաղցես և զնա միայն պաշտե-
ցես» (Մատթ. Դ 10): Յայտնի են Պողոսի
խօսքերն ալ. «Միոյն Աստուծոյ փառք և պա-
տիւ» (Ա Տիմ. Ա 17): Համաձայն աստուա-
ծային պատգամին, «Զփառս իմ այլու՞մ ոչ
տաց» (Ես. ԽԲ 8): Գիտենք Պետրոսի խօսքն
ալ, երբ Կոռնելիոս զանկեալ առ ոտսն երկիր
պագանէր», յանդիմանելով կը կասեցնէր.
«Յոտն կայ, և ես ինքն մարդ եմ» (Գործք.
Ժ 25, 26): Նոյնպէս կը պատմուի տեսանո-
ղին տեսիլքին մէջ, երբ Յովհաննէս երէցի մը
ոտքը ինկած կ'երկրպագէր անոր. «Անա՛ս,
մի՛ անկանիր առաջի իմ, քանզի և ես ծառա-
յակից քո եմ և եղբարց քոց որք ունին զվկա-
յութիւնն Յիսուսի Քրիստոսի. Տեսուն Աս-
տուծոյ միայն երկրպագեա՛» (Յայտ. ԺԹ
10):

Բայց այս բոլոր հրամաններուն և յանդի-
մանութիւններուն մէջ միշտ կը գտնենք ար-
գելք՝ Աստուծոյ համեմատուած պաշտօնը չը-
տալու սուրբներուն և հրեշտակներուն, կամ
առ առաւելն չգործածելու այն ձևերը և կեր-
պերը որոնք Աստուծոյ միայն պահուած են,

և ոչ թէ մեծարանք չտալու արժանաւորեալութիւնը՝ իրենց արժանաւորութեան համեմատ։

Պաշտօնութիւն և պաշտօն բառերն ալ պէտք չէ տհաճութիւն պատճառեն, զի անոնց ընդհանուր իմաստն է սպասարկութիւն, ոչ ալ երկրպագութիւն բառը, որուն դործածութիւնը անսովոր չէ երբեք նոյնիսկ մարդոց մէջ իրարու հանդէպ։ Հետեալաբար բաւական է ուշադիր ըլլալ միայն պաշտամունքի երկու կերպերուն։ Եւ այն որ կատարեալ է և է «յինքեան», և այն որ մասնակի է և յարաբերական։ Ու այս երկրորդն է որ մենք արժան կը դատենք Աստուծոյ սիրելեաց համար, ու այդ կերպով բնաւ ուրացած չենք ըլլալ թէ ճշմարիտ և բացարձակ պաշտօնը Աստուծոյ է և ոչ թէ ուրիշին։ Նաև, եթէ Ս. Հարց գիրքերուն մէջ պատահի մեզի կարգալ թէ պէտք չէ պաշտել սուրբերը, պէտք է յիշել թէ նոյն Ս. Հայրերն են որ մեզի սորվեցուցին սրբոց յիշատակները տօնախմբել, և այդ արգելումով անոնք չէին կրնար ուրիշ բան հասկնալ եթէ ոչ բացարձակ և ճշմարիտ պաշտօնը՝ զոր լաւ գիրական կոչեցինք։

218. ՁԵՒԵՐՈՒ ԿԻՐԱՌՈՒԹԻՒՆ. Գալով պաշտամունքի տեսակ տեսակ նշաններուն, հարկ է վերստին յիշել թէ չկայ որեւէ գործ կամ ձև որ ըստ ինքեան ունենայ լազրիական իմաստ և չկարենայ փոխանակուիլ տուրիականին հետ։ Նոյնպէս, ընդհանուր սովորութիւն մը նուիրագործած է ինչ ինչ ձևեր և գործեր, զոնէ որոշ յղմանակներու, տեղերու և ժամանակներու մէջ, անոնց հետ կապելով յատուկ և սահմանուած իմաստներ՝ զորս կարծէք զլացած է ուրիշներուն։ Պաշտամունքի այդ կարգի գործերուն մէջ կրնանք յիշել սրբոց տօները, որովհետև տարուէ տարի կը կատարենք հանդիսութիւններ ի պատիւ անոնց, կ'երգենք անոնց զովաբանութիւնները և կը փառաւորենք անոնց անունները։ Իսկ եթէ տօն բառը ծանր կու գայ, Եկեղեցին, աւելի ճշգրտանելով կարծէք, երբեմն աւելի կը սիրէ ըսել «սրբոց այսօր» քան չափաւ, քան ըսել «սրբոց տօն է այսօր»։ Իսկ տօն յորընդումը աւելի երգերուն ճերթողական ասացուածքներուն մէջ է որ կը գործածուի։ Յայտնի է թէ յիշատակաց օրերու ցուցակը կը կոչուի «Ճօնացոյց», բայց ստիկա

ժողովրդական կոչում մըն է, մինչ ժամագրեաց մաղթանքը միշտ կը նախընտրէ յիշատակ բանաձևը։ Իսկ յիշատակները կը կարգացուին նաև բոլոր ականաւոր անձանց և երախտաւորաց համար, և յիշատակեալներուն մէջ բարի գործեր կամ ընդունուած երախտիքներ միայն կը յիշատակուին, բարիքներ՝ զորս մարդիկ կը սիրեն հրճուանքով միայն յիշել։ Մինչև այսօր ամէն տեղ կը կատարուին տարեդարձներ, կը զովարանուին անձեր, կը պատմուին անոնց արդիւնքները, կը փառաբանուին անոնց անունները։ Իրենց ծագմանը մէջ նոյն կերպով պէտք է հասկնալ տօներն ալ, զորս Եկեղեցին կը կատարէ իր երախտաւորներուն համար, որոնք կամ անձ նագոհութեամբ, կամ ճրտնաթոր ջանքերով և կամ գովելի արդիւնքներով նշանաւոր հանդիսացած են անցեալին մէջ։

219. ՍՈՒՐԲԵՐՈՒՆ ՄԱՏՈՒՑՈՒԱԾ ԱՂՈՒԹ. Բայց կայ կէտ մը, որով սուրբերուն տօները կը տարբերին ոչ-կրօնական տօներէն, ու եկեղեցական յիշատակները՝ քաղաքական յիշատակներէն։ Եւ այդ է այն աղօթքը կամ մաղթանքը զոր հաւատացեալները կը մատուցանեն յանուն սրբոց։ Քաղաքական տօներուն մէջ երբեք չենք ականաւոր, յիշատակութեանց ընթացքին, նոր նպատակներ ընդունիլ յիշատակուածներէն։ Կը բաւականանանք միայն ընդունուած փառքի և նպատի յիշատակութեամբ։ Այդ տարբերութիւնն է սրբոց բարեխօսութեան վրայ յուզուած խնդիրը, որուն դէմ կը մաքառին արևմտեան նորադանները։ Բայց սուրբերուն մատուցուած աղօթքը և անոնց ընծայուած աղերսները նոր բան մը չեն, և կ'արդարանան ևս սովորական սկզբունքներով, մանաւանդ թէ տարբեր ալ չեն մարդոց նոր սովորութիւնէն։ Երբ վախճանեալներու յիշատակներ կը կատարուին քաղաքական կեանքի մէջ, անոնց հետ յարաբերութեան ձևեր, խօսքեր կամ գործեր չեն լինիր, զի ողջերուն և մեռածներուն միջև քաղաքական ոչ մէկ առնչութիւն չէ կարելի ըմբռնել։ Իսկ երբ ողջերուն համար կը լինին տօնախմբութիւնները, որովհետև անոնց հետ քաղաքական յարաբերութիւնք չեն խղուած և բաց են նոր ականաւորութեանց գոնիքը, բովանդակ տօնախմբութեան մէջ զի-

առաջ մը կը զգացուի, և անշուշտ իրաւամբ, առնելիքներէն ակնկալելու նոր արդիւնքներ, նոր նպաստներ կամ որեւէ ուրիշ շահեր՝ որոնք առկալին չեն եղած: Եկեղեցին Հոգեկան է, և իր յարաբերութիւնները Հոգեկան են, ըստ իր սկզբունքներուն: Իր յարաբերութիւնները վախճանեալներուն հետ չեն դադարած, անոնց առնչութիւնները չեն խզուած ողջերուն հետ, և իբրև ողջեր՝ ողջերու հետ Հաղորդակցութեան մէջ են անոնք Հոգեւորապէս: Ննջեցեալներուն վերաբերմամբ քրիստոնէական Հաւատքը այս է: Անտեղի՞ է ուրեմն որ իբրեւ Հոգեկան կարգին մէջ միևնոյն կերպով աղերսներ մատուցուին բարի և բարեգործ ննջեցեալներուն, ինչպէս քաղաքական իրաց կարգին մէջ կը մատուցուին ազերսներ բարի և բարեգործ ողջերուն:

220. ՍՈՒՐԲԵՐՈՒՆ ՄԱՏՈՒՑՈՒՄ ԱՂՈԲՔԻՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ. Այս վարդապետութիւնը կը վերաբերի բուն այն աղօթքներուն, որոնք սուրբերուն կ'ուղղուին, և կը կոչուի «խնդիր բարեխօսութեան սրբոց», և կը պարունակէ Հետեւի պայմանները. Նախ թէ սուրբերուն դիմելու անտեղի բան մը չէ. երկրորդ՝ օգնութիւն և շնորհներ կ'ակնկալենք ոչ թէ սուրբերէն, այլ Աստուծոյ, սուրբերու միջնորդութեամբ: Սուրբերուն միջնորդութիւնը իր զօրութիւնը կ'առնէ Քրիստոսի և ոչ թէ իրենց արդիւնքներէն. այնպէս որ աւելի ի դէպ պիտի ըլլայ այդ միջնորդութիւնը իսկական միջնորդութենէ աւելի՝ կոչել երկրորդական միջնորդութիւն: Երրորդ՝ սուրբերուն միջնորդութիւնը անպատու և ապարդիւն չէ, և որեւէ կերպով կը նպաստէ մեր Հայցածններուն ընդունելութեան: Բարեխօսութեան խնդիրը ուրեմն չունի այն ընդարձակութիւնը, զոր ի զուր անոր կու տան Հակառակորդները, որպէսզի իրենց Հնարաւոր ըլլայ գոհարութիւններ հանել անկէ:

221. ՍՐԲՈՑ ԲԱՐԵՒՍՈՒԹԵԱՆ ՓԱՍՏԵՐԸ. Ի Հաստատութիւն այն վարդապետութեան որ կը պաշտպանէ սուրբերուն մատուցուած աղօթքը և անոնց բարեխօսութիւնը, կրնանք ուրեմն անխտիր կերպով այն խօսքերը որոնք ողջերուն և մեռածներուն կը վերաբերին, որովհետեւ քրիստոնէական Հա-

ւատքի տեսակէտով միևնոյն բանը ըսել է ողջերու՝ իրարու աղօթք խնդրելը, կամ իրարու Համար աղօթելը, և ևս ողջերու և մեռածներու փոխադարձաբար նոյնը ընելը: Ըստ այսմ, մեր խօսքերուն ի ճաշ կու գան Պօղոսի կողմէ Հաւատացեալներուն ուղղուած սա յանձնարարութիւնները. «Աղաչեմ զձեզ, եղբարք, ի ձեռն Տեսուն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի և սիրով Հոգւոյն, պատերազմակից լինել ինձ յաղօթս վասն իմ առ Աստուծոյ» (Հռոմ. ԺԵ 30). և թէ՛ «Տքեմսլիք ամենայն ժուժկալութեամբ և խնդրուածովք վասն ամենայն սրբոց և վասն իմ» (Եփես. 2 18). և թէ՛ «Աղօթս արարէք և ի վերայ մեր» (Ա Թես. Ե 25):

222. ՓԱՍՏԵՐ ՍՈՒՐԲ ԳԻՐԳԷՆ. Սուրբ Գիրգին մէջ պակաս չեն օրինակներ, որոնցմով կը Հաստատուի թէ աղօթքին արդիւնքով սուրբերը և Հրեշտակները կը բարեխօսեն մարդոց Համար: Աստուծոյ կ'ընէր Երեմիայի. «Եթէ կացցին Մովսէս և Սամուէլ առաջի երեսաց իմոց, ոչ եղիցի անձն իմ ընդ նոսա: Ի թաց արձակեալ զժողովուրդդ զայդ յերեսաց իմոց» (Երեմ. ԺԵ 1): Ուրեմն Հնար էր Մովսէսի և Եղիայի՝ միջնորդել Աստուծոյ, ժողովուրդին փրկութեան Համար: Նաև Զաքարիա կը տեսնէր Հրեշտակը որ Աստուծոյ կ'աղօթէր ժողովուրդին Համար, և կ'ըսէր. «Տէր ամենակալ, մինչև ցե՞րբ ոչ ողորմեսցիս ի վերայ Նրուսաղէմի և քաղաքացն Յուդայ, զորս անտես արարեր» (Զաք. Ա 12): Նոյնը չէ՞ որ պիտի կարենանք եղրակացնել, ըսելով թէ Իսրայէլ կը մարտնչէր ժողովուրդին Համար Պարսից իշխանին հետ, և թէ Միքայի՝ մին երկնային զօրաց առաջին իշխաններէն, «եկն օգնել նմա», ինչպէս կը պատմուի Դանիէլի տեսիլքին մէջ (Դան. Ժ 13):

Այս ամէնը կը Հաստատեն թէ Հրեշտակները և ննջեցեալ արդարները կ'աղօթեն ողջերուն Համար ու աղ իսկ Հիմն է սրբոց բարեխօսութեան: Այս միտքով կարելի է մեկնել նաև Յայտնութեան այն խօսքը, ուր կը տեսնուին ջառնչորս եղէցներ, որոնք ի ձեռին ունին զբուրվառ սուկի լի խնկով, որ է աղօթք սրբոցն» (Յայտն. Ե 8): Ասոնց վրայ աւելցուցէք ստակաւին Աստուծոյ Հրամանը Յորի

բարեկամներուն, դիմելու անոր, «դի Յոր ծառայ իմ արասցէ աղօթս վասն ձեր»։ Վասնդ իրենց ալ առաջ խառտ կուտային անոր. «Արդ ալէ կարդա, թէ ոք տացէ՞ քեզ ձայն, կամ թէ զդք ի Հրեշտակաց սրբոց տեսցնո՞ւ» (Յոր ԽԲ 8, Ե 1)։ Ինչպէս որ կը կանչէին Բարեկամի մանուկները. «Վասն Արքաւամու սիրելւոյ զո ե վասն Իսահակայ ծառայի զո ե վասն Իսրայէլի սրբոյ զո (Դան. Գ 35)։

223. ՓԱՍՏ ԱՒԱՆԴՈՒԹԵՒՆԷ. Առաջին ե Հիմնական փաստը, աւանդութենէ Հանուած, ճախադրութեան փաստն է, որովհետեւ ինչ որ այսօր կայ ե կը կատարուի բոլոր Հնա. գոյն, աւանդական ե ծիսական եկեղեցիներուն մէջ, կար ե կը կատարուէր նախկին դա. րերուն ես, ե անկարելի է ցոյց տալ այն դա. րը երբ սովորութիւն չկար ե կամ երբ ան մուծուեցաւ ի նորոյ։ Ասոնց վրայ պէտք է աւելցնել նաեւ ծիսարաններուն Հաւատքը, ուրոնք թէև դարուց ի գարս ճոխացան ե աճե. ցան, բայց անոնց մէջ հակասները նախա. կաններն են, Հիմնաւորք՝ որ մինչև առաքե. ւոց ժամանակները կը Հասնին։

Ստույգ է անշուշտ թէ սրբոց բարեխօսու. Թեան խնդիրը Ե Դարուն է որ սկսու. յուգ. ուիլ. բայց ասիկա վարդապետութեան ոչ թէ նորութիւնը ցոյց կու տայ, այլ՝ ստուգու. Թիւնը ե Հնութիւնը, Մարտիրոսներուն միջ. նորութեան կամ մարտիրոսութեան Համար ապաշխարողաց շնորհուած ներողութիւնն. րը նշաններ են այս վարդապետութեան Հը. նութեան, ինչպէս նաեւ մարտիրոսներուն չի. րիմներուն արձանագրութիւնները ե անոնց վկայարանութեանց վերջաբանները, որոնց մէջ ակներեւ կը հայցեն վկաներուն միջնոր. դութիւնը։

224. ԲԱՐԵԽՈՍՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ ԱՌԱՐԿՈՒ. ԹԻՒՆՆԵՐ. Ըստ կարծեաց Հակառակողնե. րու, բարեխօսութեան վարդապետութիւնը Համապատասխան չէ ճրիստոնէական վար. դապետութեան Հիմնական սկզբունքներուն, որ կ'ստուգանէ։

Ա. Զբոհատո միայն ճանչալ միջնորդ. չՄի միջնորդ Աստուծոյ ե մարդկան, մարդն Յիսուս Քրիստոս» (Ա ՏԻԺ. Բ 5) Կ ե

- բ. Դիմել միայն անոր՝ որուն կը Հաւա. տայ. «Քիսկ դիմո՞րդ կարդացցեն յոր ոչ չըն Հաւատացին» (Հովմ. Ժ 14), ե
- գ. Դիմել միայն անոր որ կարող է, ե ընդունուած բարութեանց խոստովա. նութիւնը իրեն միայն ընծայել. «Որո. տովան եղբուր Տեառն ե կարդացէք զանուն նորա» (Սաղմ. ձԴ 1), ե
- դ. Ընդունելի են միայն Քրիստոսի ան. ուամբ եղած խնդրանքները. «Զոր ինչ խնդրիցէք ի Հօրէ իմէ յանուն իմ՝ տացէ ձեզ» (Յովհ. ԺԶ 23), ե
- ե. Անէծքի սպառնալիքով արդիւրուած է յուսալ մարդոցմէ. «Անիծեալ լիցի մարդ, որ արասցէ զյոյս իւր ի մարդ» (Երեմ. ԺԷ 5)։

Բայց այս ե այս կարգի խօսքերը պաշտա. մունքին, աղօթքին ե յոյսին վերջին ե բա. ցարձակ նպատակին ե որ կ'ակնարկեն. կը խօսին միջնորդութեան արդիւնքին ե մա. տուցուած փրկանաց մասին, ու չեն մերժե. րնաւ. նոյն նպատակին մօտենալու նպատն ու աջակցութիւնը։

Սուրբերուն երբեք չենք ընծայեր բան մը որուն վերջը ի Քրիստոս չյանգի, ու ոչինչ կ'ակնկալենք անոնցմէ՝ իբրեւ թէ իրենց մի. ջոցաւ կատարելի. այլ միայն զանոնք՝ կ'ը. նենք ընտրելազոյն ծառայակիցներ, որոնք մենէ աւելի Համարձակութիւն ունին մեր Տի. րով առջև։ Այս մեկնութեան ճշգրտութիւնը վե. րեւ յառաջ բերուած առարկութեան մէջ է նոյնիսկ. «Անիծեալ լիցի մարդ, որ արասցէ զյոյս իւր ի մարդ», որուն իմաստը լրացնե. րու Համար կը յարէ Սրեմիա. «Եւ ապատա. մ. րիցէ ի Տեառնէ սիրտ նորա» (Երեմ. ԺԷ 5)։

225. ՊԱՅՄԱՆՔ ԲԱՐԵԽՈՍՈՒԹԵԱՆ. Բայց որպէսզի կարելի ըլլար իրական Համա. րել սրբոց բարեխօսութիւնը, պէտք էր որ

ա. Միջոցներ ունենայինք փոխանակելու իմ խորհուրդները, ե մեր միտքերը Հաղորդելու անոնց՝ որոնք այլևս աշ. խարհի վրայ չեն. ինչ որ մեզի կը պակսի բացարձակապէս։

բ. Պէտք էր որ անոնք որ ոչ ես են յաշ. խարհի՝ միջոցներ ունենային իմանա. րու մեր հայցուածքները, մինչ ընդ. Հակառակն, ըստ Ս. Գրոց, ՎՄԵԼԵԱՆ.

քրն ոչ են դիտակ և ոչ իմիք» (Ժող. Թ 5), որուն համար մարդարէն ի դիմաց ժողովուրդին կ'ըսէր Աստուծոյ. «Աբրահամ ոչ գիտաց զմեզ և Իսրայէլ ոչ ծանեալ զմեզ, այլ դու, Տէր, Հայր մեր, փրկեալ զմեզ» (Ես. ԿԳ 18) :

գ. Պէտք էր գիտնալ թէ սուրբերը, որոնց կը դիմենք, տառապեալ առձեռնաւորութիւններ են, և թէ արդար և արդարացեալ են արդեօք Աստուծոյ առջև. մինչդեռ երկրայական է առաջինը, անյայտ է վերջինը: Հարկ էր վերջապէս որ գիտնայինք թէ մեռեալներուն կացութիւնը ունի՞ր գործունէութեան միջակներ, մինչ, ընդհակառակն, ըստ քրիստոնէական դրութեան, այլևս աշխարհի վրայ չեղողները ի վիճակի չեն գործունէութեան, այլ կատարեալ անգործութեան մէջ են, որուն համար անոնք իրենց համար նոյնիսկ չեն կրնար որևէ արդիւնք մը ձեռք բերել, կամ բարի կամ չար գործ մը կատարել. այլ կը մնան ինչպէս որ էին, անկարող՝ փոփոխելու իրենց մահճանական կացութիւնը:

226. ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆ ԱՅՊ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ. Կարելի չէ անգիտանալ թէ այս խնդիրներուն լուծումները կը նպաստեն առաջագործութեան, բայց ոչ թէ ըստ էութեան և գոյութեան ճշմարտութեան, այլ ըստ եղանակի բացայայտութեան և մեկնաբանութեան. ու մենք գիտենք թէ ճշմարտութեան գոյութիւնը անկախ է անոր բացատրութենէ: Արդ, թէ ի՞նչ կերպով և ինչպիսի՞նչ նշաններով կամ միջնորդներով մեզի հընար պիտի ըլլայ մեր խորհուրդները հասցընել ննջեցեալներուն, կամ թէ անոնք ի՞նչ կերպով պիտի կարող ըլլան իմանալ մեր խորհուրդները, այդ մասին ոչինչ գիտենք: Սակայն Գրիստոս կը հաւաստէ մեզի թէ չուրախութիւն եղիցի առաջի Հրեշտակաց Աստուծոյ ի վերայ միայ մեղաւորի որ ապաշխարեցէս (Ղուկ. Բ 11), ինչ որ չէր կրնար

ըլլալ եթէ Հրեշտակները չճանաթանային մարդոց գործերուն: Ու Պատմոսի տեսանկրը կը պատմէ թէ «ել ծուխ խնկոցն՝ աղօթք սրբոցն ի ձեռաց Հրեշտակացն առաջի Աստուծոյ» (Յայտն. Ը 4): Արդ, ինչ որ Հրեշտակաց, այսինքն աննիթական և աշխարհի հետ անհաղորդ կականերու համար կ'ըսուի, պէտք է ըսուի նաև մարմինէն մերկացածներուն համար, որոնք այլևս Հրեշտակներուն պէս են: Ժողովողին խօսքը կը վերաբերի սովորական և կենցաղական դրութեան և երկրի վրայ եղողներուն, որովհետև մեռելները այլևս կեանք չունին երկրի վրայ և ոչ ալ մասնակցութիւն մարդկային ընկերութեան հետ: Բոյորովին տարբեր է Հոգեպահ Հաղորդակցութիւնը որուն մասին կը խօսինք: Իսկ ինչ որ Աբրահամու և Յակոբայ մասին կը գրէ մարդարէն, բաղդաստական է սովորական երբայարանութեան համաձայն, կամ թէ պարզապէս կը թուի ենթադրել թէ Աբրահամ և Յակոբ առաջ կը պաշտպանէին, ինչ որ Հիմա այլևս չեն ընել: Բայց թէ ննջեցեալներ ինչպէ՞ս գիտակ կ'ըլլան մեր Հայցուածներուն, սովորութիւնը որուն մասին թէ աստուածային մասնաւոր անօրինութեամբ մըն է որ կը կատարուի ատիկա. բայց չենք կրնար ոչինչ ճշգիւլ այդ մասին, և Ս. Գրիգոր և եկեղեցական աւանդութիւնը կատարուածին կերպին մասին է միայն որ մեկնութիւններ կու տան մեզի:

227. ԶԱՆԱԶԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ. Գալով սուրբ կոչուածներու պատմական գոյութեան և անոնց արդեանց ու արժանեաց ստուգութեան, այդ ամէնը ոչ մէկ կերպով կապ ունի վարդապետութեան հետ: Այնպէս որ եթէ այդ տեսակէտով սխալմունքներ եղած լինին անգամ, և եթէ յիշատակութիւն անմիջք որոնք ընաւ գոյութիւն չեն ունեցած, կամ եթէ իբրև սուրբ հռչակուած լինին անմիջք որոնք այդպէս կոչուելու արժանի չեն իրապէս և ոչ ալ ընտրեալներուն հետ զատուելիք, սխալանք պատճառեան եղած կ'ըլլայ և ոչ թէ դաւանական: Ու վարդապետութիւնը կը մնայ անյողդողդ: